Bodor Béla

Megy a juhász gördeszkán

VISSZHANG - LI. évfolyam 43. szám, 2007. október 26.

irod., okt., sat.

Szabadon idézem egy kortárs író felolvasóestjének bevezetőjét. A közösségi ház igazgatónője üdvözölte a megjelenteket, majd a mellette ülő, szintúgy ötvenes hölgyhöz fordult.
- Pirikém, te vagy köztünk a magyaros, légy szíves, mondd el röviden, hogy mi az a posztmodern.
A többit tudjuk. Csillagtalan éjszaka, redundáns elemekben és kötőszavakban elbeszélve. A rövid szónoklatban, mint távoli fekete lyuk negatív fénye, egyetlen információmorzsa: nem olyan, mint amit megszoktunk, hanem olyan különleges.
- Értem - mondta az igazgatónő. Nem részletezte, hogy mit.
Két témát ragoz az értelmiségi közbeszéd az utóbbi időben: az irodalom egyre súlyosabb térvesztése a társadalom minden szférájában az egyik, az oktatás (főként a felső-, de voltaképpen az egész) totális válsága a másik. Előbbitől főként a humán krecli hangos, utóbbiról ennek is, annak is, de inkább a természettudományoknak a kutatói/tanárai panaszkodnak. Túl sok a gyerek, mondják (még sohasem voltak ennyire rettenetesen, katasztrofálisan kevesen, teszem hozzá), és buták, mint a föld, nem tudnak semmit, nem is akarnak, és ha akarnának, sem tudnának, mert agyilag zoknik, elemi készségeik sincsenek meg, nem tudnak írni-olvasni, és a figyelmüket annyi ideig lehet lekötni, amennyit két évtizeddel ezelőtt az óvodai csoportok "tanterve" rögzített, tíz perc után sms-ezni kezdenek a pad alatt, vagy maszturbatív építőjátékot játszanak a mobiltelefonjukon. Ugyanakkor a másik panasz úgy hangzik, hogy a gyerekeket naphosszat nem lehet elrángatni sétálni vagy levitetni velük a szemetet, egész nap a számítógép billentyűit verik, vagy a televízió előtt ülnek és kattintgatják a távkapcsolót.
A "számítógépezésről" először is halkan megjegyezném, hogy ez a készülék egy univerzális eszköz, olyan, mint a könyv vagy a papír és a toll. Ezzel az erővel ők is mondhatnák rólunk, hogy egész nap csak könyvezünk vagy papírozunk. A kattintgatást is meg tudom érteni, én sem tudnám tíz másodpercnél hosszabb ideig nézni egyik csatorna adását sem, ha lenne a lakásunkban olyan készülék, ami erre való. Ajánlom mindenkinek, hogy egy határozott mozdulattal vágja el a kábelt, amin keresztül a bambuládába árad a hülyeség, és az egyik problémájuk már meg is oldódott. Írás-olvasásról annyit, hogy - nem túlzás - nagyságrendekkel többet írnak és olvasnak a mai tinédzserek, mint mi annak idején. Nem könyvet, hanem digitális dokumentumokat olvasnak, és nem kézzel írnak, hanem klaviatúrával. Blogot, e-mailt, fórumbejegyzést, hozzászólást a legváltozatosabb témákról, karakterlapot, profiloldalt, szexhirdetést, hazafias és szerelmi tárgyú költeményeket. Másképp írnak és olvasnak, más céllal és más figyelmi sémákat követve. De a tény attól még tény. Az is igaz, hogy szétbarmolják a helyesírást. Nem mondom, h ¢ vok tőle, de nem egy katasztrófa. Az már nagyobb baj, hogy túl gyorsan és figyelmetlenül olvasnak. A szövegértésükkel elsősorban az a baj, hogy kapkodnak, kikapcsolnak, megint kapkodnak. Ennek a feloldása ma a pedagógia legfontosabb szakmai feladata.
A rendszerváltás óta az a legnagyobb bajunk, hogy elvileg szabadok lennénk, de minden erőfeszítésünk kényszerpályákon válik semmivé. Nem tesszük fel azt a kérdést, hogy akarjuk-e csinálni azt a valamit, amit csinálunk, és ha igen, miért. Köztársaságot, demokráciát, oktatást, kultúrát. Mindegyik nélkül lehet élni. De ha úgy döntöttünk, hogy szükségünk van ezekre a dolgokra, határozzuk meg, hogy miért és hogyan, és aztán vegyük komolyan az elhatározásunkat. Annak, ahogy eddig csináltuk, nemcsak hogy nincs értelme, de az utánunk jövő nemzedékek lehetőségeit is elpusztítjuk.
De itt és most az irodalomról és az oktatásról akarok beszélni.
Tegyük fel komolyan a kérdést: akarunk oktatást? Ha igen, miért? Ma Magyarországon azért működik

oktatás (úgy, ahogy), mert a) benne van az alkotmányban, törvény szól róla és része a költségvetésnek, b) sok-sok embernek, intézménynek és hivatalnak érdeke fűződik hozzá és c) régen is volt, és más országokban is van, és senkinek sem volt eddig bátorsága, hogy javasolja a megszüntetését. Hát én ezt most megteszem. Állítom, hogy ha a gyerekeinket meztelenül kiraknánk az erdőbe, és felnőttkorukig feléjük sem néznénk, a kövektől, a növényektől és az állatoktól több használható ismeretet és készséget lesnének el, mint amire a mai iskola tanítja őket. (És ez a mai nagyon szélesen értendő. Évtizedekre visszamenően. Elvégre a maiaknak is járniuk kellett valahová.) A mai iskola vagy aránylag elviselhető hely, ahol az ember barátokat szerez és nem tanul semmit, vagy testet-lelket-szellemet nyomorító papagájképző, ahol a gyerekek azt sajátítják el, hogy a nekik feltett kérdésben megtalálják azt a formulát, amit már tanultak, és felidézzék az erre adandó helyes választ.
Az alsó tagozatos általános iskolások számára az a kitűzött cél, hogy jól tanuljanak meg írni, olvasni és számolni. Ez biztosan így van, mert a terület felügyeletével megbízott miniszter jelentette ki egy nyilatkozatában. Az írás, olvasás és számolás három olyan tevékenység, melyekben egy közös vonás van: szemernyire sem érdekli a gyerekeket. Mind a három valaminek az eszköze: szövegek megértésének, gondolatok rögzítésének és minőségmentes mennyiségekkel végzett logikai műveleteknek.
Az iskola a gyereket már hatesztendős korában számára beláthatatlan értelmű jelrendszerek használatára akarja kiképezni. Szikrányi érdeklődést sem mutat az iránt, hogy mi érdekli, mi foglalkoztatja, mi szórakoztatja, mi tudja felvillanyozni. És egész iskolai pályafutása során ezt fogja tapasztalni, időnként súlyosbítva azzal a felszólítással, hogy Édes fiam, használd már egy kicsit az eszed, gondolkodj a saját fejeddel, ismerd fel az összefüggéseket. A gyereknek tudnia kell, hogy a tanár ilyenkor csapdába akarja csalni. Valójában ugyanolyan papagájprodukcióra kíváncsi, mint mindig, csak ezúttal egy elrejtett, kódolt megoldásra kell visszaemlékeznie. Micsoda a kecske? Nem, nem állat, nem patás, nem rusnya jószág. A kecske a szegény ember tehene. A tanár mosolyog: Na látod, tudsz te, ha egy kicsit erőlködsz. Esetleg: A kecske a szavannai életközösség időzített bombája. Ez is nagyon jó. Fel kell ismerni, hogy a tanár melyik kérdezőfajtához tartozik, elő kell keresni a múltból a neki való mondatot, és alkalmazni. Ember persze így nem lesz a gyerekből, de jó tanuló igen. Aztán már az sem. Az egyetemen már csak egy hülye lesz a sok között. Az egyre gyengébb képességűek, a romló gyerekanyag egyik példánya. Egy egyetemi újság évekkel ezelőtti száma került a kezembe. Egy biológusprofesszor sztorizott a hallgatóknak: állattan szigorlaton feltette a tantárgy végzőseinek azt a kérdést, hogy hány lába van a halnak. A négy (leendő kutató biológus) vizsgázó közül egy volt, aki azt válaszolta, hogy a halnak nincs lába. A többiek kétségbeesetten keresték a kódolt választ, amire vissza kellene emlékezniük, és hülyeségeket írtak. Nem tudom, mennyire nyilvánvaló: óvodás korukban még mind a négyen tudták a helyes választ a kérdésre, mert mindannyian láttak már halat, és meggyőződtek róla, hogy a halnak nincs lába. Csaknem két évtizednyi megfeszített pedagógiai munkára volt szükség ahhoz, hogy még ezt az elemi tudást is elvegyék tőlük. A professzor egyébként érezhetően jól szórakozott ezen a teljesítményen, amiben neki magának is oroszlánrésze volt.
Persze sokféleképpen lehet arról gondolkodni, hogy miért tartunk fenn intézményesített oktatást. A bankárokból és vállalkozókból toborzott "szakértői elit" azt hangoztatja, hogy ezen az úton szerezhetnek a fiatalok előnyösebb pozíciókat a munkaerőpiacon. Ez a lélektelen, mechanikus logikára épülő és ráadásul hamis érv szolgáltatta az ideológiai fedezetet a tandíj bevezetéséhez, elvégre az állam így csak némi előleget kér a majdani busás jövedelemből. Ugyanez a "szakértői elit" nyomtalanul tüntette el azt a kósza ötletet, hogy azok a diplomások, akik már elhelyezkedtek a munkaerőpiacon, és élvezik a szóban forgó roppant jövedelmeket, fizessék be egy bizonyos tandíjalapba keresetük egy százalékát, egész hátralevő életükben. Vagy nekik (akik persze még mindent ingyen kaptak, és ezt természetesnek is tekintik) nem akaródzott megválniuk ettől a jelképes összegtől, vagy attól tartottak, hogy a becsordogáló pénz nagyon-nagyon kevés lesz, és így kiderül, hogy a diploma folyvást kamatozó tőkeként való beállítása mese habbal.
Ormos Mária (Kultúránkról, ÉS, 2007/40.) keményen (persze joggal) bírálja a magyar oktatást - együtt az európaival és az amerikaival -, szemlélete és tévedései figyelemre méltók. Minél szélesebb körű magas színvonalú oktatás szükségessége mellett érvel, mert, mint mondja, ellenkező esetben "a "tudásalapú társadalom" bázisa túl keskenyé válik ahhoz, hogy a tudomány, a technika rendszeres, magas színvonalú

kiszolgálója legyen". Ma "már Európában is tömegoktatás folyik, de ennek a színvonala ijesztően alacsony, egyre romlik, és a tömegből a leendő elitet mind nehezebb kiválasztani". Mindez nyilván így van. De maga a gondolkodásmód, ami elsődleges entitásnak a perszonifikált tudományt, technikát, társadalmat tekinti, és az embert mint ezek kiszolgálóit szemléli, meglehetősen lehangoló.
Legnagyobb tévedése azonban, amelyben az egész pedagógustársadalommal osztozni látszik, röviden így hangzik: "a gyerek-felnőtt-viszony nem írható át. A gyereket a felnőtt társadalom szocializálja, vagy nem szocializálja senki." Hát akkor lehet, hogy az utóbbi eset áll fenn, de a gyerek-felnőtt-viszony évtizedek óta át van írva. A gyereket a kortárscsoport szocializálja, mert a kompetenciák forgási sebessége átlépte az emberöltő határát. Vagyis mire a gyerek felnő, világából a felnőttek nem értenek semmit. Vagy szocializálódni tud a felnőtt társadalom a fiatal generációkhoz, vagy cseszheti a tudását, a kompetenciáit, a hagyományát, mindazt, amiről az élete szólt.
És itt következik a másik szál, amiből szintén csak egy cikket emelek ki: Kukorelly Endréét. (Lil[l]a legyező, ÉS, 2007/40.). Kukorelly diáklányokat idéz, akik úgy gondolják, hogy érettségi után soha többet nem lesz szükségük erre a magyarra. Vagyis leszögezik, hogy részükről nem kérnek többet az irodalomból. Magyarról beszélnek, de világra gondolnak. Kukorelly abban látja a bajt, hogy az iskola irodalomtörténetet tanít. Szerinte "az élmény generálja a kíváncsiságot", és "élvezhető kortárs szövegeken keresztül" kellene a rendszernek a diákokat az irodalomhoz vezetnie. "Homérosz (helyett Devecseri) hexameterei, tizenöt évesek számára brutális. Kripta. [...] Antigoné kétségei élből lebeszélik és elijesztik (akár egy életre az olvasástól). Nem, mert nem értik, hanem mivel nem értik, mi közük hozzá".
Kukorelly alapvető tévedése abban áll, hogy a nemszeretett irodalmat a régi irodalommal azonosítja. Mintha úgy lenne, hogy mondjuk Grecsó Krisztiánt, Háy Jánost, Tóth Krisztinát még abszolút értik, Kukorellyt és Esterházyt már kicsit kevésbé, Nádast és Tandorit még egy kicsit, aztán roló. Ez azonban nem így van. A fiatalok akármilyen szöveget el tudnak olvasni, meg tudnak érteni és élveznek is, ami felkelti az érdeklődésüket. És semmilyen szöveget nem hajlandók élvezni, amit le akarnak nyomni a torkukon. Én például éppen tizenöt éves koromban olvastam Dante (helyett Babits) Isteni színjátékát. Az előszóban összehordott baromságokat (amik arról szóltak, hogy ki se merjem nyitni, mert még nem vagyok rá felkészülve) átlapoztam, a többit pedig elolvastam, úgy, ahogy volt. Kivéve a lábjegyzeteket. Hogy ki volt Geri del Bello. Ki a francot érdekel. Olyan energiával ömlött belém a szöveg, amihez foghatót azóta sem éltem át. Amit ma értek a világból, annak a felét az alatt a húsz óra alatt értettem meg. Szerencsére ráértem, le volt zárva a félév, magyarból már feleltem a kettesért.
Mikor volt ez már, lehetne mondani. De a helyzet az, hogy a lányom nem olyan nagyon régen volt gimnazista, és az ő osztályában a legvadabb vitát éppen az Antigoné váltotta ki. Valószínűleg senki sem figyelmeztette őket arra, hogy nincs hozzá közük. Egy fiatal embernek egy remekműhöz mindig köze van. A magyartanítás nemtőjéhez, ehhez a lúdtalpas, frusztrált gnómhoz nincs köze, aki beáll az ő olvasói érdeklődése és a szöveg közé, hogy olyasmiket próbáljon megmagyarázni, amikhez nem érti, hogy mi köze van. Mert ő aztán tényleg nem érti.
A feje tetején áll az egész rendszer. A gyerekeknek abban kellene segítséget kapniuk, ami érdekli, érinti, foglalkoztatja őket. Egy normális gyereket semmi más nem érdekel, csak a történetek. Valójában amit átél, azt is csak azért éli át, hogy történetet formáljon belőle. (Hogy hazudjon róla, javítana ki a paidagágász.) Az a Derridától, Barthes-tól, Foucault-tól és a többiektől való elmélet, ami szerint a nyelv magát írja, sokkal inkább az ideologikus olvasásmódokra reflektáló dacreakció, mint tudományos elmélet. Metafora. Ne tegyünk úgy, mintha a nyelv nem lenne a társadalmi érintkezés, a manipuláció, a hatalomgyakorlás, a mindennapi és művészi önkifejezés eszköze is. Elemi késztetés van a gyerekekben, hogy megtanulják használni ezt az eszközt. Ez az a jelenlét, ami felől a hagyomány olvashatóvá válik, és ami nélkül a tíz perccel ezelőtt is érdektelenként hullik a semmibe. "Költőileg lakozik az ember. Költőként adja magát a nyelven keresztül", mondja-idézi Kukorelly. Így van, elfojthatóan, de lét-feledhetetlenül. Az én-lét mint narratíva felbukkanása az érthetetlenből a gyermekkor legnagyobb élménye, öröme, megrázkódtatása. A nyelv pedig segít abban, hogy ez a valami mások számára is nyilván-valóvá váljék, és ez csodálatos. Ha ebben a közegben tud találkozni a gyermek és a felnőtt, akkor alakulhat ki köztük a kölcsönös bizalom, szeretet és tisztelet, az érzéseket és gondolatokat közvetítő beszéd közösségében. Ez az alapfeltétele

annak, hogy a kiszolgáltatott gyermekből nyitott figyelmű tanuló akarjon válni, aki figyelemmel fogadja a hozzáértő ember eleven és lelkes szavát, aminek az írott szó csak árnyképe, ahogy Platón mondja a Phaidroszban. Persze, emellett megtanul a kölyök írni és olvasni, hiszen így olyasmikhez férkőzhet közel, amikre vágyik. De ez, láttuk, csak eszközök eszköze.
És hogy mit akartam azzal a címben gördeszkázó juhásszal, hát, azt időközben elfelejtettem.